

Klimó György könyvtárának két felirata*

ADATOK A PÉCSI MŰEMLEKKÖNYVTÁR NYILVÁNOSÍTÁSA IDŐPONTJÁHOZ
ÉS SZABÁLYZATA TÖRTÉNETÉHEZ

HERNÁDY FERENC

Az első hazai nyilvános könyvtárat tudvalevőleg Klimó György püspök alapította székhelyén, Pécsen. Fennmaradt levelezéséből kiviláglik, hogy a könyvek beszerzésében több olasz ismerőse volt segítségére, főképpen Francesco Pietro Maria *Gazzaniga*, a bécsi egyetem neves domonkos rendi teológia professzora,¹ Giuseppe *Garampi* kanonok, bécsi nuncius, a vatikáni titkos levéltár őre, utóbb bíboros,² Paolo Bernardo *Giordani*, XIV. Kelemen és VI. Pius idejében a pécsi egyházmegye ügyeinek referense a Vatikánban, és végül, akinek szintén fennmaradt a neve, bizonyos Agostino *Gervasio*.³

A könyvtár létrejöttéhez szükséges anyagi alapot az a körülmény szolgáltatta, hogy a pécsi egyházi nagybirtok éppen a XVIII. század derekára heverte ki a török uralom okozta veszteségeket és állt talpra gazdaságilag.⁴ Klimónak így módjában volt rendszeresen nagyobb összegeket fordítani könyvek vásárlására. Minthogy gyűjteményének legkorábbi exlibrisei 1754-ből valók, gyakorlatilag ez az év tekinthető a pécsi könyvtár alapítási évének.

A könyvtár huzamos ideig csak a klérus tagjai részére volt hozzáférhető, s jóval alapítása után lett nyilvános. Ezt az elsősorban elvileg jelentős nyilvánosságot természetesen az adott kor társadalmi korlátai között kell értelmeznünk. Kézenfekvő, hogy például jobbágyok és iparosok a nyilvánossá tétel után sem látogatták a zömében latin, görög, francia, olasz és német nyelvű tudományos munkákat őrző könyvtárt. Hogy mely időpontban történt a könyvtár — nyilván — ünnepélyes megnyitása a nagyközönség előtt, bizonyosan nem tudjuk. A *Pressburger Zeitung* 1774. április 13-án kelt 30. száma, az *Inländische und gelehrte Anzeigen* című rovatában a következő rövid hírt közli a pécsi könyvtár nyilvánosításának tervéről: „Aus Fünfkirchen ist die angenehme Nachricht eingegangen, dass Se. Excellenz der hochwürdigste und hochgelehrteste Herr Bischof Klimo, mit eigenen Kosten in seinem bischöflichen Pallaste daselbst eine überaus kostbare Bibliothek angelegt hat. Sie enthält gegenwärtig 20 000 Bände, und wird nach der Absicht Sr. Excellenz zu jedermanns Gebrauche offen stehen.”

* Lekötelező módon segítségemre voltak e közlemény adatainak és illusztrációinak összegyűjtésében. Prof. Dott. M. Roberto *Ridolfi* (Firenze), Dott. Alberto *Giraldi*, a firenzei Biblioteca Nazionale Centrale, és Dott. Guerriera *Guerrieri*, a nápolyi Biblioteca Nazionale „Vittorio Emanuele III” igazgatója, valamint Dr. Alois *Kisser*, az Österreichische Nationalbibliothek helyettes igazgatója és Dr. Hugo *Alker*, a bécsi egyetemi könyvtár igazgatósági titkára.

Klimó könyvtárának nyilvánosítási emléktáblája

Már a nyilvánosítás tényét örökíti meg a jelenlegi Egyetemi Könyvtár előcsarnokában levő két márványtábla⁵ közül az egyik a következő szöveggel (1. kép):

HAS. AEDES. GEORGIUS. KLIMO.
EPISCOPUS. QUINQUEECCLIE
SIARUM. A. FUNDAMENTIS.
EXCITAVIT. MULTA. OMNIGENAE.
ERUDITIONIS. LITTERARIAE.
SUPELLECTILE. COMPLEVIT.
CLERI. PRIMUM. ECCLESIAE.
SUAE. TUM. PUBLICAE. OMNIUM.
UTILITATI. DICAVIT. APERUIT.
AN. DO. MDCCLXXIV.

E tábla szerint tehát 1774-ben lett nyilvános a pécsi könyvtár. *Csajághy* Károly, *Klimó* életrajzírója erre a táblára utalva írja a következőket a könyvtárról: „Eleinte ugyan csak házi-tudósainak ’s papjainak volt ide szabad bemenetel engedve, de nyilvános lőn 1774. Mint ezt bizonyítja a ’ könyvtár napkeleti ajtaja fölött fehér márványba vésett, e’ fölírás: *Has. Aedes...*” stb.⁶

Van azonban három olyan mozzanat, amely meggondolkodtat a nyilvánosítás időpontjával kapcsolatban. Az egyik egy gráci kiadványhoz fűződik. Ez a kis könyv egy elégiát és két ódát tartalmaz, s mindhárom költemény *Klimó* érdemeit dicsőíti könyvtárának megnyitása alkalmából. A kötet címe 1775-re teszi a könyvtár megnyitását a nyilvánosság előtt a következőképpen: *Georgius Klimo Quinqueecclesiarum episcopus, dum Bibliothecam in Hungaria ad communem literarum propagationem ab se erectam anno MDCCLXXV publicam faceret, ab humaniorum disciplinarum adolescentibus eodem anno Quinqueecclesiis celebratus.*⁷ Talán technikai vagy személyi okokkal megmagyarázható a pécsi kispapok helyi vonatkozású költeményeinek gráci nyomtatása, de arra a kérdésre, hogy miért szerepel a kötet címében 1775, mint a könyvtár megnyitásának éve, ez idő szerint nem tudunk választ adni.

A másik adat, amely első látásra még inkább bonyolítja a pécsi könyvtár nyilvánosítása időpontjának kérdését, a firenzei *Novelle Letterarie* egyik könyvismertetése. A könyvtár történetével foglalkozó munkák nem említik ezt a recenziót, és ezért figyelmet érdemel. A firenzei folyóirat 1768. május 20-i számában,⁸ a 334—336. hasábon, az egykori osztrák-magyar monarchia fővárosának olasz neve — Vienna — alatt a következő ismertetés olvasható Francesco Pietro Maria *Gaxzaniga Praelectiones theologicae*ja negyedik, *Klimó*nak ajánlott kötetéről,⁹ amelynek első kiadása 1766-ban jelent meg Bécsben *De virtutibus theologis fide, spe, et caritate*¹⁰ címmel: „In 8° — írja a recenzens — di pagine 662. senza la Dedicatoria a Monsig. Giorgio Klimo Vescovo delle Cinque Chiese, Prelato, che veramente adempie i suoi doveri, e col sostenere la sacra Evangelica dottrina, e col disapprovare la mascherata pietà de’ superstiziosi; come si conosce dalle sue Istruzioni Pastorali date in luce. Dato poi a promuovere le sacre scienze ha posto nel suo Seminario Maestri di sapere eccellente chiamati ancora da Paesi stranieri; e con molta spesa si è composta una Biblioteca scelta d’ogni sorta di

libri, e specialmente Ecclesiastici, la quale *tiene aperta per tutti*: e quello ch'è più da stimarsi protegge col suo favore, coi denari, colle facoltà, e coi premi, gli uomini ne' sacri studi versati, ed eminenti. . .”¹¹

Amint látjuk, ez az ismertetés befejezett tényként említi meg a pécsi könyvtár megnyitását a nagyközönség előtt. Feltevésünk szerint az ismertető ezt az állítást *Gazzaniga* dedikációjára alapította. Az ajánlás negyedik oldalán ugyanis ez olvasható a szövegben, amely sorra elszámolja *Klimó* érdemeinek tanúit: „. . . Testis copiosa illa, et selecta librorum, praesertim Ecclesiasticorum supellex, quam non exigua auri vi a Te comparatam omnibus sciendi cupidis patere jubes. . .” *Gazzaniga* itt félreérthetetlenül a könyvtár mindenki számára nyilvános voltára utal. *Klimó* vélhetőleg már előbb, talán kezdettől fogva gondolt könyvtárának nyilvánossá tételére, s erről a tervéről akár szóban, akár egy eddig ismeretlen levélben említést tehetett *Gazzaniganak*. A bécsi teológiai professzor azután, mivel nem ismerte részleteiben az ügy állását, dedikációjában már 1766-ban nyilvánosnak mondta a pécsi könyvtárt. Így történhetett meg, hogy két évvel később, *Gazzaniga* ajánlása nyomán, a firenzei ismertetés nyilvánosnak tudta *Klimó* gyűjteményét, holott a nyilvánossá tétel csak évekkel utóbb történt meg.¹²

Hasonló érveléssel magyarázható harmadik adatunk, *Babai* Ferenc panegirikus disztichonjának problémája. A versben a szerző, a nagyszombati könyvtár pécsi származású igazgatója, *Klimó* könyvtárának gazdagságát és a megnyitó személyének nagylelkűségét dicséri a nyilvánossá tétel alkalmából. A könyvtártörténeti irodalom nem említi *Babai* disztichonját, amely a pécsi kispapok Grácban megjelent ódáival együtt a pécsi könyvtár legkorábbi költői méltatásai közé tartozik.¹³

Bibliotheca Excellentissimi, Illustrissimi, ac Reverendissimi D. Georgii Klimo, Episcopi Quinque-Ecclesiens. etc. ex ejusdem in literes, et literatos singulari studio publica facta Anno 1773.

Haec est, Antistes, tua Bibliotheca, Georgi;
Imo tui populi, quippe cuique patet.
Copia librorum rarorum est maxima; verum
Praesulis ingenio est Bibliotheca minor.

Gazzanigához hasonló módon valószínűleg *Babai* is már korábban értesülhetett a szülővárosa könyvtárával kapcsolatos tervről, s ezért tüntette fel disztichonja címében 1773-at — talán értesülésének időpontját — a pécsi könyvtár megnyitásának évül.

A fentiek alapján annyit bizonyosan megállapíthatunk, hogy *Klimó* György cselekedete, könyvtárának megnyitása a tanulmányok nagyközönsége előtt, eseményszámba ment az akkori magyar könyvtári viszonyok között, és külföldön is visszhangra talált. *Klimó* tervéről többen értesültek már korábban és elismeréssel szóltak róla.

A könyvtár megnyitása lehető legkorábbi évének azonban nem tekintetjük *Babai* disztichonjának 1773-as évét, de méginkább nem tekinthetjük annak *Gazzaniga* közlésének évét (1766). A *Pressburger Zeitung* 1774. ápr. 13-i beszámolója a nyilvánosítás tervéről, és a nyilvánossá tétel emléktáblájának évszáma (1774), amelyre *Csajágby* Károly, *Klimó* életrajzírója bizonyítékul hivatkozik, ellene mond annak az állításnak, hogy már 1774 előtt nyilván-

Klimó György könyvtársabályzata

nos lett volna a pécsi könyvtár. Ugyanez a két — az eddigiek szerint legbiztosabbanak mondható — adat mond ellene a gráci kiadvány 1775-ös évszámának is. Ennek az utóbbi kérdésnek a megoldását azonban közelebbi adatok hiányában a jövőre kényszerülünk bízni. Addig, feltételesen bár, 1775-öt tekintjük a pécsi könyvtár nyilvánosítása terminus ad quemjének.

*

A pécsi könyvtár előcsarnokában látható másik márványtábla, amely anyagára és kivitelezésére nézve teljesen azonos a nyilvánosítás emléktáblájával, könyvtársabályzatot tüntet fel, vagyis ún. ordó. (2. kép.) Szövege a következő:

GEORGIUS. KLIMO. QUINQUEECCLESIARUM.
 EPISCOPUS. BIBLIOTHECAE. SUAE. USUM. COM
 MUNEM. FACIT. NEMO. LIMEN. CLANCULUM.
 TRANSCURRITO. NEVE. LOCULIS. MANUM.
 ADMOVETO. QUEM. OPTAS. LIBRUM. PETITO.
 UTITOR. PURUM. SERVATO. NE. IGITUR. CAESIM.
 PUNCTIMVE. FERITO. NEVE. NOTIS. COMPUN
 GITO. PHILYRAM. INTERSERERE. ET. QUAEVIS.
 EXCERPERE. FAS. ESTO. IN. EO. NE. INCUMBITO.
 EXSCRIPTURUS. NE. POPYRUM. IMPONITO. ATRA
 MENTUM. ET. ARENAM. LONGE. DEXTRORSUM.
 ARCETO. IDIOTA. FAMULUS. INERS. FABULA
 TOR. EXESTO. SILENTIUM. TENETO. NEVE.
 ALTIUS. LEGENDO. ALIOS. OBTUNDITO. ABI
 TURUS. LIBRUM. CLAUDITO. PARVULUM.
 IN. MANUS. REDDITO. MAGNUM. MINISTRO.
 ADMONITO. SUPER. TABULA. RELINQUI
 TO. NIHIL. SOLVITO. DITIOR.
 ABITO. FREQUENTIUS. REDITO.¹⁴

Ezt a szabályzatot napjainkig *Klimó* eredeti könyvtárszabályzatának vélték és bizonyos következtetéseket vontak le belőle a könyvtár használatával és rendjével, valamint a könyvtáralapító püspök könyvszeretetével kapcsolatban. Helyi sajátosságra azonban ebből a szabályzathól nemigen következtethetünk, mert mint látni fogjuk, részint kisebb, részint nagyobb eltéréssel ugyanez a szöveg három más külföldi könyvtárban is megvan. Tekintettel arra, hogy a pécsi könyvtár történetét tárgyaló munkák nem foglalkoznak a szabályzat eredetével, az alábbiakban ismertetjük az eddigi eredményeket.¹⁵

Artur *Goldmann* kutatásai nyomán tudjuk, hogy végső fokon nápolyi eredetű szöveggel állunk szemben. Nevezett szerzőnek sikerült kiderítenie a bécsi Nationalbibliothek és Universitätsbibliothek ordóiról, hogy közös eredetűek.¹⁶ Mindkettő Francesco *Vargas Macchiucca* lovag (1699—1785), neves nápolyi jogász és könyvbarát exlibrisének szövegére vezethető vissza 3. kép), amelyet M. *Grolig* professzor közölt elsőül.¹⁷ Az egybevetés megkönnyítése céljából legyen szabad idézni a nápolyi szöveget:

*Leges, Volumina ex Bibliotheca nostra commodato
 accepta, lecturis. Secundum auspicia lata Lictor
 Lege agito in Legirupionem. Mas vel
 Foemina fuas, hac tibi lege, Codicis
 istius usum, non interdicimus.*

I. Hunc ne Mancipium ducito. Liber est:
 ne igitur notis compungito. II. Ne
 coesim punctimve ferito: hostis non est. III. Li-
 neolis, intus, forisve, quaquaversum, ducendis
 abstineto. IV. Folium ne subigito, ne compli-
 cato, neve in rugas cogito. V. Ad oram con-
 scribillare caveto. VI. Atramentum ultra
 primum exesto: mori mavult quam foedari.

VII. Puroe tantum papyri Philuram interserito. VIII. Alteri clanculum palamve ne commodato. IX. Murem, tineam, blattam, muscam, furunculum absterreto. X. Ab aqua, oleo, igne, situ, illuvie arceto. XI. Eodem utitor, non abutitor. XII. Legere, et quævis excerpere, fas esto. XIII. Perlectum, apud te perennare ne sinito. XIV. Sartum tectumq; prout tollis, reddito. XV. Qui faxis, vel ignotus Amicorum albo adscribitor: qui secus, vel notus eradetur. Has sibi, has aliis præscribit leges in re sua, Ordinis Hyerosolimitani Eques Franciscus Vargas Macciucca. Quoi placeas annue, quoi minus, quid tibi nostra tactio est? Facesse.

*Leges, Volumina ex Bibliotheca nostra commo data
accepta, lecturis. Secundum auspicia lata Licet or
Lege agito in Legirupionem. Mas vel
Fæmina suas, hac tibi lege, Codicis
istius usum, non interdiciamus.*

I. **H**unc ne Mancipium ducito. Liber est: ne igitur notis compungito. II. Ne cœsim punctimve ferito: hostis non est. III. Lineolis, intus, forisve, quaquaverfum, ducendis abstineto. IV. Folium ne subigito, ne complicato, neve in rugas cogito. V. Ad oram conscribillare caveto. VI. Atramentum ultra primum exesto: mori mavult quam scœdari. VII. Puroe tantum papyri Philuram interserito. VIII. Alteri clanculum palamve ne commodato. IX. Murem, tineam, blattam, muscam, furunculum absterreto. X. Ab aqua, oleo, igne, situ, illuvie arceto. XI. Eodem utitor, non abutitor. XII. Legere, & quævis excerpere, fas esto. XIII. Perlectum, apud te perennare ne finito. XIV. Sartum tectumq; prout tollis, reddito. XV. Qui faxis, vel ignotus Amicorum albo adscribitor: qui secus, vel notus eradetur. Has sibi, has aliis præscribit leges in re sua, Ordinis Hyerosolimitani Eques Franciscus Vargas Macciucca. Quoi placeas annue, quoi minus, quid tibi nostra tactio est? Facesse.

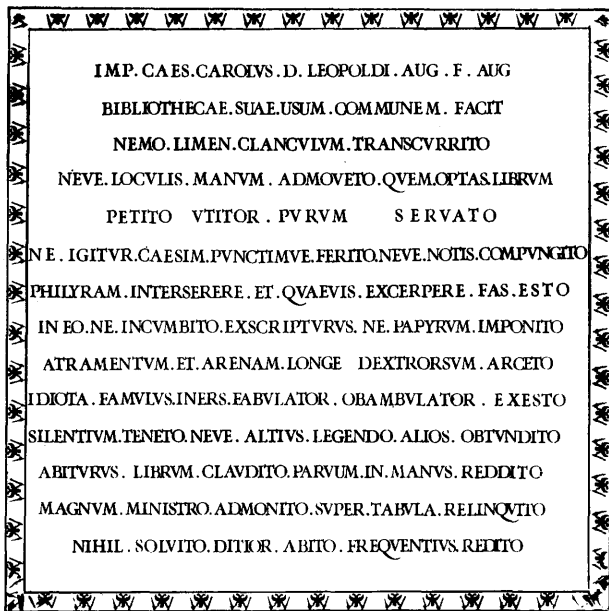
Francesco Vargas Macciucca nyomtatott könyvtárszabályzata (Bertarelli—Prior nyomán)

Grolig, ill. az ő nyomán *Goldmann* megállapítása, mely szerint a fenti szöveg exlibris szöveg volna, némi módosításra szorul, úi. a szöveget — a nápolyi nemzeti könyvtár közlése szerint — nem a *Vargas Macchiucca*-féle exlibrisek, hanem melléjük ragasztott nyomtatott szabályzatok tartalmazzák, amint ezt egyébként *Bertarelli Prior* is megemlíti.¹⁸

A szabályzat szövegét *Goldmann* feltevése szerint valószínűleg *Giacomo Martorelli* nápolyi régész készítette, aki több egyéb, szintén tudományos jellegű munkát végzett *Francesco Vargas Macchiucca* számára. Más vélemény szerint *Martorelli* szerepe a szöveg megfogalmazásában legalább is kétséges.¹⁹ Annál inkább az, mivel a szabályzat szövegét már *Tommaso Vargasi Macchiucca* (1680?—1740?), *Francesco* apja, 1720 körül, fiát jóval megelőzve beragasztatta könyveibe, mint ugyancsak nagy könyvbarát.²⁰

A szabályzatnak több formája volt használatban a *Vargasi Macchiucca*-család neves könyvtárában.²¹ *Tommaso* exlibrisei 26, 27 és 28 sorosak, *Francesco*é pedig 26 és 27 sorosak, de valamennyi szövege azonos azzal a kis eltéréssel, hogy a szöveg végén *Tommaso* exlibriseiben *Dux Thomas* áll, fiának *Equus Franciscus* megnevezése helyén. A szabályzat szövege a könyvek használatának rendjét és módját foglalja össze a római tizenkét táblás törvény tömör stílusában. A bécsi Nationalbibliothek ordója (4. kép), a pécsi szöveggel — és mint látni fogjuk, a firenzei Biblioteca Palatina feliratával — együtt megőrzi ezt a jellegzetességet, sőt több kifejezése hű mása a forrásul szolgáló nápolyi szövegnek.

Még nincs kellően tisztázva, hogy a nápolyi bibliofil család könyvtárhasználati szabályzata miképpen jutott el Bécsbe. *Goldmann* annyit állapít

A bécsi Nationalbibliothek könyvtárszabályzata

hatott meg, hogy VI. Károly uralkodása idején két nápolyi könyvtáros, Alessandro *Riccardi* és Niccola *Forlosia* működött a Nationalbibliothekban, az akkori udvari könyvtárban. Lehetséges, hogy a két nápolyi könyvtáros közül valamelyik még szülővárosából ismerte a szöveget. Minthogy azonban *Riccardi* már nem élt a VI. *Károly* korában végzett építkezések befejezésekor — 1726-ban meghalt —, *Goldmann* szerint *Forlosia* lehetett a nápolyi szabályzat szövegének közvetítője és átdolgozója, aki haláláig, 1758-ig Bécsben működött.

A Nationalbibliothek ordója egy nagy, 44×45,8 cm-es papírlapra, kalligrafikus latin majuszkulával írva, jelenleg aranyozott keretben az igazgatói szobában függ, miután több évtizeden át a hajdani kéziratтерem sötét előterében volt. 14 soros szövege a következő:

IMP. CAES. CAROLUS. D. LEOPOLDI. AVG. F. AVG.
 BIBLIOTHECAE. SUAE. USUM. COMMUNEM. FACIT.
 NEMO. LIMEN. CLANCVLVM. TRANSCVRRITO
 NEVE. LOCVLIS. MANVM. ADMOVETO. QVEM. OPTAS. LIBRVM
 PETITO. VTITOR. PVRVM. SERVATO
 NE. IGITVR. CAESIM. PVNCTIMVE. FERITO. NEVE. NOTIS. COMPVNGITO
 PHILYRAM. INTERSERERE. ET. QVAEVIS. EXCERPERE. FAS. ESTO
 IN. EO. NE. INCVMBITO. EXSCRIPTVRVS. NE. POPYRUM. IMPONITO
 ATRAMENTUM. ET. ARENAM. LONGE. DEXTRORSVM. ARCETO
 IDIOTA. FAMVLVS. INERS. FABVLATOR. OBAMBVLATOR. EXESTO
 SILENTIVM. TENETO. NEVE. ALTIVS. LEGENDO. ALIOS. OBTVNDITO
 ABITVRVS. LIBRVM. CLAVDITO. PARVUM. IN. MANVS. REDDITO
 MAGNVM. MINISTRO. ADMONITO. SVPER. TABVLA. RELINQVITO
 NIHIL. SOLVITO. DITIOR. ABITO. FREQVENTIVS. REDITO

A nápolyi eredetű szabályzat szövege, *Goldmann* megállapítása szerint, csak jóval később került a bécsi Egyetemi Könyvtárba, miután bizonyos módosításokat hajtottak végre rajta.²² Jelenleg a professzori teremben van elhelyezve. Kétnyelvű, latin és német szövege a következő:

IOSEPHVS. II. ET. MARIA. THERESIA. IMPP. AVGG
 BIBLIOTHECAE. VSVM. COMMVNEM. FECERVNT
 QVAM
 FRANCISCVS. I. IMP. AVST. P. F. A
 NOVA. AEDIVM. MOLE. ET. LIBRORVM. COPIA. INSIGNITER
 AVXIT

NEMO. LIMEN. CLANCVLVM. INTRATO
 NEVE. LOCVLIS. MANVM. ADMOVETO. QVEM. OPTAS. LIBRVM
 ROGATO. VTITOR. PVRVM. SERVATO
 NE. ILLVM. CAESIM. PVNCTIMVE. FERITO. NEVE. NOTIS. COMPVNGITO
 FOLIA. CHARTVLIS. INTERIECTIS. SIGNARE
 ET. QVAEVIS. EXCERPERE. FAS. ESTO
 IN. VOLVMEN. NE. INCVMBITO. EXSCRIPTVRVS. NE. POPYRVM. IMPONITO
 ATRAMENTVM. ET. ARENAM. LONGE. DEXTRORSVM. ARCETO
 INERS. FABVLATOR. OBAMBVLATOR. ABESTO

SILENTIVM. OBSERVATO. NEVE. ALTIVS. LEGENDO. ALIOS. OBTVDITO
ABITVRVS. LIBRVM. A. QVO. ACCEPERIS. REDDITO
ABSQVE. EXPENSA. DITIOR. ABITO. FREQVENTIVS. REDITO

Weiland Ihre Majestäten Joseph II. und Maria Theresia
haben diese Bibliothek eröffnet,
welche
Seine Majestät Kaiser Franz I.
durch einen neuen Zubau vergrößert, und mit vielen kostbaren Werken
beschenkt haben.

465 466

CONTINVAZIONE DELLE NOVELLE LETTERARIE.

Num. 30. FIRENZE 26. Luglio 1765.

 Nicerione posta sopra la Porta della Biblioteca nel
Real Palazzo de' Pitti.

IMP. CAES. FRANCISCVS. PIVS. FEL. AVG.
BIBLIOTHCAE. SVAE. VSVM. COMMVNEM. FACIT
NEMO. LIMEN. CLANGVLVM. TRANSCVRRAIT
NIVE. LOCVLIS. MANVM. ADMOVETO.
QVEM. OPTAS. LIBRVM
PETITO. VTITOR. PVRYM. SERVATO
NE. IGITVR. CAESIM. PVNCTIVME. FERITO. NBQVE
NOTIS. COMPVNGITO
PHILYRAM. INTERSERERE. HT. QVAVIS
EXCERPERE. FAS. ESTO
IN. EO. NE. INCVMBITO. EXSCRIPTVRVS
NE. POPYRYM. INFONITO
ATRAMENTVM. ET. ARENAM. LONGE. DEXTRORSVM
ARCEO
IDIOTA. FAMVLVS. INERS. FAVLATOR ;
OBAMVLATOR. EXESTO
SILENTIVM. TENETO. NEVE. ALTIVS. LEGENDO
ALIOS. OBTVDITO
ABITVRVS. LIBRVM. CLAVDITO. PARVVM
IN. MANVS. REDDITO
MAGNVM. MINISTRO. ADMONITO. SVPER. TABVLA
RELINQVITO
NIHIL. SOLVITO. DITIOR. ABITO. FREQVENTIVS
REDDITO.

La magnificenza magnanima del
nostro Augustissimo Sovrano Fran-
cesco I. Imperadore Gran Duca di
Toscana provvedendo sempre al
maggiori vantaggi di noi al-
tri suoi fedelissimi sudditi, e
specialmente agli avanzamenti
e profitti, che debbono farsi
nell'Arti Nobili, nelle Scien-
ze, nelle Discipline, nell'E-
ruditione; ha avuto la Clemen-
za di committiarne maggior
Gg come.

A firenzei Bibliotheca Palatina könyvtárszabályzata (a Novelle
Letterarie nyomán)

Niemand trete verstohlen ein,
 Oder lange selbst in die Schränke. Fordre dein Buch,
 Gebrauch' es, halt' es reinlich,
 Verschon' es mit Schnitten, Stichen, Zeichen.
 Merkblättchen hineinzulegen, Stellen auszuschreiben, ist unverwehrt;
 Nur dien' es dir nicht zu Stützpunkt oder Unterlage;
 Tinte, Streusand rücke dir rechts hin.
 Träge, Schwätzer, Hin- und Hergeher bleiben fern!
 Verhalte dich still, nicht durch Lautlesen Andere störend.
 Beim Fortgehen stelle das Buch seinem Geber zurück;
 Unentgeltlich bereichert scheide, um oft wieder zu kommen.

Prof. Dr. M. Roberto *Ridolfi* (Firenze) arra volt szíves felhívni figyelmemet, hogy a firenzei Biblioteca Palatina bejáratánál a Nationalbibliothek ordójával csaknem azonos, tehát a pécsi szövegtől is alig eltérő változata olvasható a szabályzatnak, természetesen a neveket tartalmazó bevezető sorok kivételével. A táblát 1765-ben tette fel *I. Ferenc* császár, 1737-től *II. Ferenc* néven toscanai nagyherceg.²³ A *VI. Károly* alatt Bécsbe került olasz könyvtárszabályzat, ilyen módon, átdolgozott formájában is megtalálható Itáliában. Nyitva áll még a kérdés, melyik szöveg szolgált mintául a másoknak? A firenzei szöveg a következőket tartalmazza (5. kép):

IMP. CAES. FRANCISCVS. PIVS. FEL. AVG.
 BIBLIOTHECAE. SVAE. VSVM. COMMVNEM. FACIT
 NEMO. LIMEN. CLANCVLVM. TRANSCVRRITO
 NIVE. LOCVLIS. MANVM. ADMOVETO.
 QVEM. OPTAS. LIBRVM
 PETITO. VTITOR. PVRVM. SERVATO
 NE. IGITVR. CAESIM. PVNCTIMVE. FERITO. NEQVE
 NOTIS. COMPVNGITO
 PHILYRAM. INTERSERERE. ET. QVAEVIS
 EXCERPERE. FAS. ESTO
 IN. EO. NE. INCVMBITO. EXSCRIPTVRVS
 NE. POPYRVM. INPONITO
 ATRAMENTVM. ET. ARENAM. LONGE. DEXTRORSVM
 ARCETO
 IDIOTA. FAMVLVS. INERS. FABVLATOR
 OBAMBVLATOR. EXESTO
 SILENTIVM. TENETO. NEVE. ALTIVS. LEGENDO
 ALIOS. OBTVNDITO
 ABITVRVS. LIBRVM. CLAVDITO. PVRVM
 IN. MANVS. REDDITO
 MAGNVM. MINISTRO. ADMONITO. SVPER. TABVLA
 RELINQVITO
 NIHIL. SOLVITO. DITIOR. ABITO. FREQVENTIVS
 REDITO

Tekintettel arra, hogy az Universitátsbibliothek ordója a nápolyi eredetű szabályzatnak *Goldmann*tól bizonyított későbbi keletű variánsa, vizsgálódásunkat a továbbiakban a három másik szövegre korlátozhatjuk. Ha egybevetjük *Klimó* György pécsi könyvtárának, a bécsi Nationalbiblio-

theknak és a firenzei Biblioteca Palatinának feliratait, a következő eredményre jutunk. A szövegek, a neveket tartalmazó bevezető soroktól eltekintve, alig térnek el egymástól. A szabályzat szövegében háromszor előforduló *neve* szócska Pécssett és Bécsben mind a három alkalommal egyképpen *neve* alakban szerepel. Firenzében ugyanez először *nive*, másodsor *neque*, harmadszor *neve* formában olvasható. A bécsi és a firenzei szöveg viszont abban egyezik meg, hogy az *Idiota famulus iners fabulator* után ez a kifejezés is olvasható még: *Obambulator*. Ugyancsak Bécsben és Firenzében azonos a *parvum* szó alakja is, amely a pécsi szövegben kicsinyítő képzővel fordul elő: *parvulum*. Csak Firenzében találunk azonban *inponito* alakot. Ugyanez Bécsben és Pécssett egyaránt *imponito* formában szerepel.

Éz a legutóbb említett firenzei szövegeltérés nem ad segédkezet problémánk megoldásához, éppen mert csupán a firenzei szövegben van meg. Véleményünk szerint éppúgy tekinthető elírásnak a szabályos *imponito* alak helyett, mint — nyelvészeti műszóval élve — hiperurbanizmusnak. Ha azonban feltesszük, hogy az *obambulator* szó elhagyása és a *parvum* jelző kicsinyítése a pécsi szöveg írójának szándékából történt — ami igen valószínűnek mondható mindaddig, míg a szövegnek egy esetleges újabb, s a pécsihez az eddigieknél közelebb álló variánsa fel nem bukkan —, akkor csak a *neve* előfordulásai adnak fogódzót a pécsi szöveg közvetlen forrásának felderítéséhez. Ezek alapján pedig az látszik valószínűnek, hogy a szabályzat szövege a bécsi udvari könyvtár felirata nyomán került a pécsi könyvtárba. *Klimó György, Mária Terézia* kedvelt püspökeinek egyike, gyakran megfordult Bécsben és az ottani könyvtárakban. Az udvari könyvtár kéziratárának felirata méltán felkelthette érdeklődését és lemásolhatta magának.

Természetesen feltehető az is, hogy a firenzei ordó alapján készült a pécsi szöveg, noha eddig semmi nyoma, hogy *Klimó*nak firenzei kapcsolatai lettek volna. Szintén pusztá feltevés, de megemlítjük, hogy talán *Koller József, Klimó* munkatársa és könyvtára őreinek egyik legjelesebbje hozta magával itáliai, vagy bécsi útjáról a pécsi könyvtár ordójának mintáját.²⁴

Az immár három országban — Olaszországban, Ausztriában és hazánkban — honos *Vargas Macchiucca*-féle könyvtárszabályzat történetéhez tartozik még, hogy a legújabb időben, a pécsi Egyetemi Könyvtár ismeretes felirata nyomán, a bajai Ady Endre Könyvtár szintén kifüggesztette a szöveget *Az első magyar nyilvános könyvtár-szabályzat. Klimó könyvtár Pécs 1774* felírással, a komáromi Jókai Mór Könyvtár pedig a közeljövőben szándékozik kifüggeszteni.²⁵

Nem volna azonban érdektelen annak felderítése, hogy vajon a fentebb említett könyvtárakon kívül szerepel-e más hazai vagy külföldi könyvtárban is a nápolyi eredetű szöveg, vagy változata.²⁶

Talán a további kutatásoknak sikerül megoldaniuk a pécsi könyvtár tábláinak vizsgálata során felmerült kérdéseket, mind a könyvtár nyilvánosítása időpontjának nem teljesen tisztázott kérdését, mind a *Vargas Macchiucca*-féle könyvtárszabályzat történetének problémáit.

1. *Gazzaniga* (1720—1799) hírére jellemző, hogy előadására *Mária Terézia* is ellátogatott, és *VI. Pius*, Bécsben jártakor, szintén felkereste. L. *Enciclopedia Italiana* 16. köt. 469. l.

2. *Garampi* (1725–1785) 1776-ban, egy évvel *Klimó* halála előtt, Pécsen járt. L. Püspöki László Litt. Episc. 1774–1777. 276. 1. Id. ifj. *Entz Géza: Klimó György pécsi püspök kulturális tevékenysége*. Pécs, 1940. 23–24. 1. (Klny. a *Pannonia* 1940. évi apr.-jún. sz.-ból.) Éle-tére nézve vö. *Enc. It.* 16. köt. 372. 1.
3. *Horváth Margit: Klimó püspök könyvtáralapítása*. Pécs, 1932. 23. 1. (Közl. a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem könyvtárából. 1932. 12.) és idem: *Mit tudunk meg Klimó püspök hagyatékai irataiból könyvtárára vonatkozólag*. Pécs, 1937. 17. 1. (Közl. a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem könyvtárából. 1937. 37.)
4. *Ruzsás Lajos: A pécsi ipar a feudalizmus végén. 1686–1848*. Pécs, 1956. 8. 1.
5. A két tábla szövegét — együtt — első ízben M... közölte a *Magyar Szóban* (I. 1863. 313. 1.) *Klimó György pécsi püspök könyvtárának felirata* címmel, fordítás és minden megjegyzés nélkül, nem tudva fel a sorválasztásokat sem. A nyilvánosítási emléktábla szövegét tudomásom szerint *Csajághy Károly* tette közzé elsőnek. L. *Munkálatai a pesti nevelékpapság magyar iskolájának*. 5. köt. Budán, 1838. 330. 1. Utóbb többen közölték a két szöveget. Fontosabbak: *Szőnyi Ottó: A pécsi püspöki múzeum kőtára*. Pécs, 1906. 266–268. 1. a 803. és 804. sz. alatt. *Szőnyi* az u-kat v-nek írja át és önkényesen tagolja a sorokat. Közli a két tábla szövegének fordítását is. *Vasskó Ilona: A pécsi püspöki könyvtár francia nyomtatványai és kéziratjai*. Pécs, 1934. 6–7. 1. (Közl. a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem könyvtárából. 1934. 33.) E közlés sem törekszik sor- és központosításra. A szabályzat táblájának képét közli ifj. *Entz Géza i. m.* 27. 1. *Klimó püspök könyvtárszabályzata* aláírással. Ugyancsak a szabályzat fényképét közli a szöveg rövidített fordításával *Fényes Miklós: Pécs száznyolcvanéves könyvtára* c. cikkében. L. *A könyvtáros*, 1954. 10. sz. 7–8. 1. Részleteket közöl a szabályzat szövegéből a *Szabad Ifjúság* 1955. dec. 7-i száma, 180 esztendő születésnapját üli hazánk első nyilvános közkönyvtára, a pécsi egyetemi könyvtár c. cikkében. A szabályzat szövegének fényképét közli még, történeti adalékkal együtt *Hernády Ferenc: Iscrizione di origine italiana nella prima biblioteca pubblica d'Ungheria. Bibliofilia*, 1957. 2–3. sz. 155–159. 1. — *Szőnyi* szerint a két, egyenként 1,3 m hosszú, 93 cm széles, négy-szögletű, barokk csigavonalas domború kerettel ellátott fehér márványtábla állítólag római síremlékből készült, és jelenlegi helye előtt mindkettő az épület déli folyosójának falában volt, azelőtt pedig a püspöki palota kertjében, a lépcső falához voltak támasztva. *Csajághy* megfigyelése ellent mond ez utóbbi adatnak. L. köv. bek.
6. *Csajághy*, uo.
7. Külön nyomdászattörténeti probléma mind ez ideig, hogy miért Grácban jelent meg ez a kiadvány, holott *Klimó* támogatásával már 1773 óta működött Pécsen *Engel* József vezetésével. Tény azonban, hogy éppen az 1775-ös évből nem maradt fenn *Engel*-féle nyomdatermék. L. *Nyakas Sarolta: Az első pécsi nyomda története. 1773–1836*. Pécs, 1934. 58. 1. *Pécsi nyomtatványok időrendes jegyzéke*. Összeáll. *Vida Mária*. (Közl. a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem könyvtárából. 1934. 32)
8. Jelzete a pécsi Egyetemi Könyvtár aranytermében: L. V. 23. Coll. [17.]
9. Megjegyzendő, hogy a mű első kötetét is magyarnak ajánlotta a szerző, *Koller Ignác* veszprémi püspöknek.
10. Az *Enciclopedia Italiana* id. helye a *Gazzaniga*-féle *Praelectiones*nek csupán az 1773-as kiadását említi. Nem ír az 1766-os kiadásról, amelyet a *Novelle Letterarie* ismertetett 1768-ban s úgyszintén nem veszi fel a második, az 1771-es kiadást, amelynek egy hibátlan példánya a szerző ajándékaképpen szintén megvan a pécsi Egyetemi Könyvtárban, ugyancsak az aranyteremben. Jelzete: K. IX. 12–15.
11. Kiemelés tőlem.
12. L. *Hernády Ferenc: Contributo fiorentino intorno alla pubblicità della biblioteca di Pécs (Ungheria)*. *Bibliofilia*, 1959. 1. 55–60. 1.
13. *Epigrammatum miscellaneorum sacrorum, et profanorum libri III*. Tyrnaviae 1777. 133. 1. *Babair*a nézve l. *Szinyei József: Magyar írók élete és munkái*. 1. köt. 303–304. h.
14. 1956 óta a könyvtár kapuja alatt üvegtáblára festve olvasható a szabályzat fordítása. Eszerint: „A könyvtár küszöbét titkon át ne lépd. [A polcokhoz ne nyúl], kérdd a köny-

- vet, amelyet olvasni óhajtasz. Használd azt, de [örizd meg tisztán, ne rongáld hasoga-] tással, szurkálással, sem jeleket be-[le ne rójj. Könyvjelzőt behelyezned] és bármit ki- jegyezned szabad. Másolván, [a könyvre ne könyökölj, papirost se tégy] reá és jó messze, jobb felől tartsd a tin-]tát meg a porzót. Ostoba, üres fecsegő [maradj távol. Csend- ben légy, hangos ol-]vasással másokat ne zavarj. Elmenvén, a [könyvet csukd be. A kicsit add vissza a felü-]gyelőnek, a nagyot reá bizva hagy az asztalon. — [Fizetned semmit sem kell. Gazdagabban] távozz, térj vissza gyakrabban.” Itt megjegyezzük, hogy néhány kiadvány alaptalanul humorosnak mondja a feliratot. Így *Szőnyi Útmutatója* [1942-es] 2. kiadásának 42. lapján, s talán ennek nyomán a *Pécs* c. újabb kalauz (1956) a 126. lapon, több más, a könyvtárral kapcsolatos, de téves adat között és a *Pécsi kalauz* (1957) a 78. lapon. Véltetően a latin szöveg *'idiota famulus'* kifejezése okozta a félre- értést. — Ugyanez a felfogás nyilvánul meg egyébként a *Vargas Maciucca*-féle könyv- társzabályzati szöveg német kiadásában is. Vö.: *Vargas Maciucca, Francesco: Lustig- gute Gesetze über verborgte Bücher. Aus d. Exlibris d. ital. Rechtsgelehrten — (1699—1785).* Deutsch von Prof. B[] Leipzig. Weigel, 1904. 4. l.
15. Az itt következők részben egy korábbi publikációmon alapulnak (l. 5. jegyz.), részben a nápolyi nemzeti könyvtár kéziratjának utóbb közölt szíves felvilágosításain.
 16. *Goldmann, Artur: Die Gesetze der Wiener Nationalbibliothek und Universitätsbibliothek und einige ältere Bibliotheksordnungen. Archiv f. Bibliographie, Buch- u. Bibliothekswesen. I. Bd. 1926. 69—77. I. E cikke Tárkányi Gyula volt szíves felhívni figyelmemet.*
 17. *Mitteilungen des österr. Vereines f. Bibliothekswesen. 1904. (VIII) 37—38. I. Id. Goldmann, i. m. 73. I. L. még a 12. jegyzetet.*
 18. *Bertarelli, Achille — Prior, David-Henry: Gli ex libris italiani.* Milano, 1902. 391. l. Az exlibris a *Vargas Maciucca*-család címerpajzsát ábrázolja. Benne Francesco exlibriseinél nem heraldikai elemeket találunk, mint a család többi bibliofil tagja exlibriseiben, hanem a tulajdonos nevének összefonódó kezdőbetűit: C[avalier] F[rancesco] V[argas] M[acciucca]. A címerpajzs mögött a máltai kereszt és két, András-keresztbe fonódó palmaág van. A pajzsot két megláncolt, meztelen — talán arab — fogoly tartja. Lent közepén ez a jelmondat áll: *de Grado Fec.* Az exlibris emblémája alatt a tulajdonos neve olvasható. Fran- cesco exlibriseinek két változata ismeretes. Mindkettő rézmetszetű. A korábbi 89 × 104 mm (1750 körül), a későbbi 77 × 103 mm (1752 körül) méretű. Tommaso exlibrisében a 13. századból való teljes családi címer és benne ez a spanyol szöveg szerepel a fentén kívül: *Assi Barcas Macbuca Assi.* A címer eredetével és a *Vargas Maciucca* családnév kialakulá- sával kapcsolatban bővebbet l. *Bertarelli — Prior, i. h.*
 19. A nápolyi Biblioteca Nazionale „Vittorio Emanuele III” kéziratára örzi *Martorelli* kéz- iratait. Ottani közlés szerint e kéziratok rávilágítanak ugyan a tudós régész és a spanyol eredetű *Vargas Macbuca* (utóbb *Maciucca*)-család közti meleg baráti viszonyra, de nem derül ki belőlük, hogy valóban *Martorellitől* eredne a szóban forgó szöveg megfogalmazása.
 20. *Bertarelli — Prior, i. m. 390. l.*
 21. A *Giornale Enciclopedico del Regno di Napoli* 1785 szeptemberi száma így ír Francesco *Vargas Maciucca*ról és híres könyvtáráról: „...L'immensa e scelta biblioteca che lui raccolta è una pruova del suo gusto. Noto all' Europa per un gran letterato, non vi era culto forestiero che pervenisse in Napoli, e non cercasse di conoscerlo...” (Részlet a nápolyi közlésből.)
 22. A Nationalbibliothek és az Universitätsbibliothek ordói szövegének eltéréseivel kapcsol- tatban l. *Goldmann i. m. 72. l.*
 23. *Novelle Letterarie*, 1765. júl. 26. és *Fava, Domenico: La Biblioteca Nazionale di Firenze e le sue insigni raccolte.* (Le grandi biblioteche storiche italiane, I.) Milano (1938), 44. l.
 24. *Szinnyei i. m. 6. köt. 767—769. h.*
 25. *Koger Tamás* (Komárom) és *Gira László* (Baja) könyvtárvezetők közlése alapján. A bajai könyvtár lombard betűtípussal, színes iniciálékkal készíttette el a feliratot.
 26. Könyvtári feliratokra vonatkozóan értékes adatokat közöl *Teichl, Robert: Bibliotheksin- schriften Antiquariat.* Bd. VIII. Nr. 13/18. Festschrift f. Josef Stummvoll... p. 81—83.